

PRAWO KARNE

Zarys instytucji i naczelne zasady

Wojciech Cieślak

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE **2**

Wolters Kluwer

PRAWO KARNE

Zarys instytucji i naczelne zasady

Wojciech Cieślak

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE 2

Stan prawny na 15 czerwca 2025 r.

Wydawczyni
Monika Pawłowska

Redaktorka prowadząca
Katarzyna Gierłowska

Opracowanie redakcyjne
Elżbieta Lipińska

Projekt okładek serii
Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2025

ISBN 978-83-8390-785-7
2. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. +48 728 313 462
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	11
Przedmowa.....	13
Wprowadzenie do wydania II	15

Część pierwsza ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Rozdział pierwszy

Prawo karne oraz jego miejsce i rola w systemie prawa.....	19
1. Pojęcie prawa karnego	19
2. Działy prawa karnego	20
3. Cele i funkcje prawa karnego.....	23
4. Nauka polskiego prawa karnego	25

Rozdział drugi

Źródła prawa karnego oraz stosowanie jego przepisów	29
1. Źródła prawa karnego.....	29
2. Model stosowania przepisów karnych.....	34
3. Naczelne zasady prawa karnego	38

Rozdział trzeci

Ustawa karna	49
1. Ogólne uwagi o kodyfikacji karnej z 1997 r. oraz o obowiązujących przepisach karnych	49
2. Struktura ustaw karnych	52

3. Budowa i charakter przepisów karnych	54
4. Zasady wyznaczające zakres stosowania ustawy karnej.....	57

Część druga

NAUKA O PRZESTĘPSTWIE

Rozdział pierwszy

Pojęcie przestępstwa, wykroczenia i czynu zabronionego.....	71
1. Pojęcie odpowiedzialności karnej, jej rodzaje i przesłanki	71
2. Czyn w rozumieniu prawa karnego.....	74
3. Związek przyczynowy.....	83
4. Bezprawność kryminalna – uwagi ogólne.....	88
5. Typ czynu zabronionego.....	89
6. Kontratypy – uwagi ogólne.....	96
7. Poszczególne kontratypy	100
8. Zawinienie – uwagi ogólne	117
9. Tak zwane formy winy.....	119
10. Zdolność do zawinienia	123
11. Pojęcie i struktura społecznej szkodliwości.....	141
12. Obiektywna antyspołeczność. Dobro prawne	143
13. Funkcje społecznej szkodliwości. Kwantyfikatory i stopniowanie społecznej szkodliwości.....	149

Rozdział drugi

Prawne formy popełnienia czynu zabronionego	153
1. Uwagi ogólne.....	153
2. Formy stadialne	153
3. Formy współuczestnictwa przestępnego	162

Rozdział trzeci

Jedność i wielość czynów oraz przestępstw.....	175
1. Prawna jedność przestępstwa	175
2. Zbieg przestępstw	178
3. Zbieg przepisów ustawy.....	181

Część trzecia

NAUKA O SANKCJACH KARNYCH

Rozdział pierwszy

Wiadomości ogólne o sankcjach karnych.....	187
1. Pojęcie i funkcje sankcji karnych.....	187
2. Obowiązujący system sankcji karnych.....	190

Rozdział drugi

Kary	193
1. Uwagi ogólne.....	193
2. Grzywna.....	195
3. Kara ograniczenia wolności.....	199
4. Kara pozbawienia wolności.....	202
5. Długoterminowa kara pozbawienia wolności.....	206
6. Kara dożywotniego pozbawienia wolności	209

Rozdział trzeci

Środki karne	211
1. Ogólna charakterystyka środków karnych.....	211
2. Środki karne o charakterze represyjnym.....	215
3. Środki karne o charakterze prewencyjnym.....	217
4. Przepadek i środki kompensacyjne	229
5. Inne środki karne	243

Rozdział czwarty

Środki probacyjne.....	245
1. Uwagi ogólne.....	245
2. Warunkowe umorzenie postępowania karnego	246
3. Warunkowe zawieszenie wykonania kary.....	249
4. Warunkowe przedterminowe zwolnienie.....	254

Rozdział piąty

Ustawowy wymiar sankcji karnych.....	259
1. Zwykły ustawowy wymiar sankcji karnych	259
2. Szczególny ustawowy wymiar sankcji karnych	262

Rozdział szósty

Zasady sądowego wymiaru sankcji karnych	269
1. Pojęcie i katalog zasad sądowego wymiaru sankcji karnych.....	269
2. Dyrektywy wymiaru kary.....	273
3. Sędziowski wymiar innych środków	275

Rozdział siódmy

Sankcje szczególne.....	279
1. Pojęcie i rodzaje środków zabezpieczających	279
2. Łaska sędziowska i nagana	283
3. Środki stosowane wobec nieletnich	284
4. Sankcje dyscyplinarne	286

Rozdział ósmy

Zaniechanie albo ograniczenie reakcji karnej.....	289
1. Uwagi ogólne.....	289
2. Przedawnienie.....	289
3. Zatarcie skazania	292
4. Amnestia.....	294
5. Ułaskawienie	295

Część czwarta

**RODZAJE DÓBR CHRONIONYCH PRZEZ PRAWO KARNE
I ZAKRES TEJ OCHRONY**

Rozdział pierwszy

Systematyka części szczególnej Kodeksu karnego	299
---	------------

Rozdział drugi

Określenie wartości chronionych w prawie karnym i omówienie wybranych typów czynów zabronionych.....	305
1. Przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne	305
2. Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej.....	311
3. Przestępstwa przeciwko obronności.....	315
4. Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu.....	317

5. Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu....	326
6. Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji.....	330
7. Przestępstwa przeciwko środowisku	334
8. Przestępstwa przeciwko wolności	338
9. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania	347
10. Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności	348
11. Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece	352
12. Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej.....	354
13. Przestępstwa przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową	356
14. Przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego	357
15. Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości.....	361
16. Przestępstwa przeciwko wyborom i referendum.....	365
17. Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu	367
18. Przestępstwa przeciwko ochronie informacji	369
19. Przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów	370
20. Przestępstwa przeciwko mieniu.....	372
21. Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu.....	381
22. Przestępstwa przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi	386
Bibliografia.....	389
Skorowidz.....	397

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2025 r. poz. 383)
k.k.s.	– ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2024 r. poz. 628 ze zm.)
k.k. z 1969 r.	– ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.) – akt uchylony
k.k.w.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2024 r. poz. 706 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2025 r. poz. 46 ze zm.)
k.w.	– ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2023 r. poz. 2119 ze zm.)

Periodyki

Dz.U.	– Dziennik Ustaw
PiP	– Państwo i Prawo
PPK	– Przegląd Prawa Karnego
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo

Inne

KRRiT	– Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji
SN	– Sąd Najwyższy
alt.	– alternatywa

PRZEDMOWA

Zachętą do napisania tej książki były moje obserwacje poczynione w trakcie zajęć dydaktycznych ze studentami kierunku administracja z przedmiotu „Podstawy prawa karnego”. Wynikało z nich, że zalecane słuchaczom podręczniki prawa karnego, tworzone z myślą o studentach prawa, z natury swojej bardziej obszerne niż niniejsza praca i traktujące daleko bardziej wnikliwie wiele zagadnień niezbędnych do właściwego wykształcenia każdego prawnika, nie zawsze są jednak poręcznym narzędziem edukacji przyszłych administratywistów, którzy niekiedy czuli się nieco zagubieni i onieśmieleni wielością i skomplikowaniem przedstawianych zagadnień. Postanowiłem zatem opracować i zaproponować studentom prostszą i, mam nadzieję, bardziej dla nich czytelną pomoc dydaktyczną, którą jest niniejszy podręcznik, będący w założeniu swoistą instrukcją szczególnej gry, gdzie zostały przedstawione poszczególne figury (instytucje prawne) oraz reguły wykonywania ruchów (zasady prawa karnego).

Książka składa się z trzech części: „Zagadnienia wstępne”, wspólne dla wszystkich przepisów wchodzących w skład systemu prawnego, „Prawo karne materialne”, gdzie kolejno przedstawiono zasady odpowiedzialności karnej, sankcje karne oraz, bardziej pobieżnie, problematykę części szczególnej, a także części trzeciej – „Postępowanie karne”. Rozłożenie akcentów nie jest równomierne – szczególny nacisk położono na zagadnienia dotyczące części ogólnej prawa karnego materialnego, słabszy na przedstawienie poszczególnych kategorii przestępstw, problematykę procesu jedynie naszkicowano. Taki wybór podyktowany był przekonaniem, iż to właśnie możliwie pełna znajomość części ogólnej kodeksu umożliwi uchwycenie najistotniejszych zależności i stanowi

pewne minimum, bez którego nie można mówić o znajomości, jak na to wskazuje nazwa przedmiotu, podstaw prawa karnego. Z pewnym wahaniem poświęciłem stosunkowo dużo miejsca omówieniu poszczególnych przestępstw. Obawy o przeciążenie wykładu tymi treściami zostały jednak zniwelowane przez moje przekonanie o konieczności zapoznania studentów z zakresem penalizowanym w kodeksie karnym. Jako swego rodzaju ilustracja pomyślane zostało uzupełnienie treści o wybór orzecznictwa – myślę, że tezy zaczerpnięte z orzeczeń Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych lepiej spełnią tę rolę niż najlepsze nawet „kazusy akademickie”. Odwołanie się do dorobku judykatury jest także wynikiem mojego przekonania, opartego na konsultacjach ze słuchaczami, że uchwycenie sensu pewnych instytucji czy zasad jest najłatwiejsze wówczas, gdy ukażemy je w działaniu. Uzupełnieniem treści zawartych w książce są także dane statystyczne, których analiza umożliwia wyrobienie sobie poglądu na stan przestępczości w Polsce.

Układ książki oraz treści w niej zawarte nawiązują ściśle do twórczości Profesora Mariana Cieślaka, przede wszystkim poglądów i modeli przedstawionych w podręcznikach *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia* oraz *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*. Wpływ Profesora na kształtowanie się poglądów prawnych moich, a jak sądzę i innych autorów należących do tzw. szkoły gdańskiej, jest bezsporny.

Na koniec krótkie podziękowania: dla Pana Doktora Wojciecha Zalewskiego za cenne uwagi krytyczne oraz dla Pani Agaty Krakówki, Pana Tomasza Kantego oraz Pana Piotra Mielcarka za pomoc w redagowaniu tekstu.

Wojciech Cieślak
Gdynia, 31 grudnia 2009 r.

WPROWADZENIE DO WYDANIA II

Od pierwszego wydania tej książki upłynęło już ponad piętnaście lat. Ten dystans pozwala na krytyczną ocenę zarówno przyjętych przeze mnie założeń, jak i kształtu pracy. Z ostrożną nadzieją, że Czytelnicy podzielą moje przekonanie, mogę stwierdzić, że w pewnym zakresie trafnie zdiagnozowałem przed laty potrzebę przedstawienia opracowania dotyczącego podstaw prawa karnego dla studentów kierunku administracja; obecnie wydaje się, że taki materiał może posłużyć także słuchaczom kierunków, które w ostatnim okresie zostały uruchomione na wydziałach prawa wielu uczelni w naszym kraju, tj. bezpieczeństwa czy kryminologii, a i studentom prawa, bez nadawania mu rangi systematycznego wykładu, przydać się może jako pewnego rodzaju wprowadzenie do nauki przedmiotu czy repetytorium. Tyle, jeżeli chodzi o potrzebę opracowania niniejszego wydania i o jego ewentualnych Adresatów.

Zastanawiając się nad strukturą opracowania oraz rozłożeniem akcentów na poszczególne zagadnienia, nie dostrzegłem pretekstu do poważniejszych zmian. Odmienne było, jeżeli chodzi o treści dotyczące niektórych z omawianych instytucji – tu znaczna aktywność ustawodawcy, powołującego do życia nowe byty oraz ingerującego w kształt już istniejących, narzucała konieczność uzupełnień i zmian, które w niezbędnym zakresie poczyniłem. Zrezygnowałem z załączania wyboru orzeczeń, które były przyporządkowane poszczególnym zagadnieniom, bowiem z powodu wielości podobnych zestawień oraz innych urządzeń służących poznaniu dorobku judykatury każdy zainteresowany z łatwością będzie mógł się z tymi zagadnieniami zapoznać. W związku z wyrażonymi przez Redakcję propozycjami zmierzającymi do ograniczenia objętości

publikacji należało zrezygnować z dwóch istotnych zagadnień, tj. z próby przedstawienia ewolucji prawa karnego oraz z części poświęconej problematyce procesowej.

Podziękowania winien jestem Panu Doktorowi Michałowi Kurzyńskiemu i Panu Magistrowi Piotrowi Mielcarkowi za cenne uwagi krytyczne, a także, a może nawet przede wszystkim, tym spośród studentów, dla których poprzednie wydanie tego opracowania było pomocą dydaktyczną, a którzy niejednokrotnie wskazywali na pewne wątpliwości czy braki książki. Mam nadzieję, że choć część owych uchybień udało się usunąć.

*Wojciech Cieślak
Gdynia, maj 2025 r.*

Część pierwsza

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Rozdział pierwszy

PRAWO KARNE ORAZ JEGO MIEJSCE I ROLA W SYSTEMIE PRAWA

1. Pojęcie prawa karnego

1. System prawa jest najczęściej rozumiany jako hierarchicznie zróżnicowany i niesprzeczny zbiór norm prawnych obowiązujących w danym czasie w określonym państwie. Zbiór taki może być porządkowany według określonych kryteriów. Jednym z takich podziałów jest uzasadniony względami historycznymi, teoretycznymi i praktycznymi podział na tzw. gałęzie prawne. Taki poziomy podział systemu prawnego dokonywany jest zgodnie z kryterium przedmiotowym, tj. z uwzględnieniem wspólnych właściwości norm wchodzących w skład danej grupy oraz formy przepisów, jak również możliwości zastosowania ich dla regulacji określonego rodzaju relacji społecznych i realizacji wybranej funkcji państwa¹.

gałęzie systemu
prawa

2. Jedną z tak wyodrębnionych gałęzi jest prawo karne. Ta nazwa, poprzez ścisły związek z pojęciami kary i karania, mogłaby nasuwać wniosek, iż jest to gałąź prawa, do której zaliczymy normy prawne określające kary. To intuicyjne wskazanie jest po części trafne. Istotnie, niektóre z norm prawa karnego określają katalog

¹ J. Wróblewski [w:] W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1979, s. 350 i n., 370 i n.

kar i poszczególne ich rodzaje, ale obraz ten jest dalece niepełny. Nie tylko dlatego, że w systemie sankcji występuje szereg środków, które karami nie są, ale przede wszystkim z tego powodu, że do prawa karnego zaliczymy przepisy wyznaczające zasady odpowiedzialności karnej, a także tzw. zakazy karne, określające poszczególne typy przestępstw, jak również przepisy regulujące właściwość, rodzaj, formy i sekwencję czynności organów zajmujących się wymiarem sprawiedliwości oraz realizacją polityki kryminalnej państwa.

**prawo karne
w znaczeniu
ogólnym**

W najogólniejszym znaczeniu możemy zatem powiedzieć, iż **prawo karne to zespół przepisów określających sankcje karne oraz zasady i tryb ich stosowania wobec sprawców czynów zabronionych pod groźbą owych sankcji.**

2. Działy prawa karnego

**działy prawa
karnego**

1. Gałęzie prawa dzielą się na działy. Takie działy możemy wyróżnić w prawie karnym, przy czym klasyfikacji owej można dokonywać z różnych punktów widzenia. Ze względu na treść i funkcję regulacji wyróżniamy:

- a) **prawo karne materialne** – normy prawne określające zasady odpowiedzialności karnej, czyny, które ustawodawca uznał za społecznie szkodliwe, oraz rodzaje sankcji stosowanych wobec sprawców tych czynów, miary ilościowe tych sankcji i reguły ich wymiaru;
- b) **prawo karne procesowe** – przepisy regulujące postępowanie karne, w szczególności obejmujące statykę procesu, tj. zasady i przesłanki procesowe, prawa i obowiązki organów procesowych i stron, oraz dynamikę procesu, tj. normy regulujące sekwencję i sposób przeprowadzania czynności procesowych w poszczególnych stadiach procesu, rodzaje wydawanych rozstrzygnięć oraz środki ich prawnej kontroli;
- c) **prawo karne wykonawcze** – przepisy regulujące zasady i warunki wykonywania kar oraz innych sankcji karnych;

poddziałem prawa karnego wykonawczego jest **prawo penitencjarne**, którego przedstawiciele zajmują się w szczególności zagadnieniami związanymi z wykonywaniem kary pozbawienia wolności².

2. Następny podział może być dokonany z punktu widzenia stopnia społecznej szkodliwości czynów zabronionych, zgrupowanych w danym dziale prawa karnego. Na tej podstawie możemy wyróżnić:

- a) **prawo karne przestępstw**,
- b) **prawo karne wykroczeń**,
- c) **prawo dyscyplinarne**³.

3. Jeszcze inny podział może zostać przeprowadzony z uwzględnieniem możliwych ograniczeń przedmiotowych lub podmiotowych, jakie występują przy zastosowaniu określonej grupy przepisów zaliczanych do danego działu. Na podstawie tego kryterium możemy wyróżnić:

- a) **prawo karne powszechne** – niedoznaające wymienionych powyżej ograniczeń;
- b) **prawo karne szczególne** – mające zawężony charakter regulacji oraz zawierające swoiste zasady odpowiedzialności i odmienny (całkowicie lub częściowo) katalog sankcji.

² Więcej m.in. Z. Świda-Łagiewska, *Sądownictwo penitencjarne jako instytucja procesowa*, Warszawa 1974; M. Kuć, M. Gałązka, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 2008; zob. także S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1972; S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017.

³ W moim przekonaniu można już mówić o wyodrębnieniu się nowego działu – prawa dyscyplinarnego, które należy zaliczyć do prawa karnego w szerokim tego słowa znaczeniu. Zob. na ten temat W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1982, s. 16; J. Paśnik, *Prawo dyscyplinarne w Polsce*, Warszawa 2000, s. 8 i n.; M. Bojarski, *Niektóre problemy postępowania dyscyplinarnego* [w:] *Reforma prawa karnego, propozycje i komentarze. Księga pamiątkowa Profesor Barbary Kunickiej-Michalskiej*, red. J. Jakubowska-Hara, C. Nowak, J. Skupiński, Warszawa 2008, s. 481–482; R. Giętkowski, *Odpowiedzialność dyscyplinarna w prawie polskim*, Gdańsk 2013, s. 61 i n. oraz powołana tam literatura.

W tej grupie możemy wyróżnić:

- **prawo karne skarbowe** – wyodrębnione ze względów przedmiotowych (ochrona interesów fiskalnych państwa, częściowo cele), ale także ze względu na odmienności w zakresie postępowania,
- **prawo karne wojskowe** – znajdujące zastosowanie wobec żołnierzy, wykazujące pewne odrębności w zakresie sankcji, katalogu przestępstw oraz w postępowaniu,
- **prawo karne nieletnich** – określające środki (poprawcze i wychowawcze) stosowane wobec osób, które nie ukończyły 17. roku życia, oraz zasady i tryb ich stosowania.

Podziały te mogą na siebie zachodzić, tworząc (poprzez krzyżowanie się zakresów) dalsze podziały prawa karnego.

tendencje
rozwojowe
prawa karnego

4. Autorzy analizujący przemiany, jakie w ciągu wieków zachodziły w prawie karnym, podkreślają często, że tendencjami widocznymi w rozwoju tej gałęzi prawa są **dekryminalizacja**, czyli wyłączanie określonych zachowań z kręgu czynów zabronionych (dekryminalizacja bezwzględna) albo przeniesienie ich z kategorii przestępstw do zbioru wykroczeń, tj. czynów zabronionych o typowo mniejszym ładunku społecznej szkodliwości (dekryminalizacja względna albo kontrawencjonalizacja), oraz **depenalizacja**, oznaczająca łagodzenie kar poprzez eliminację najsurowszych środków i zmniejszenie miary pozostałych. Ta linia ewolucyjna nie jest jednak wolna od załamań. Niekiedy konieczność kryminalizacji określonych zachowań niesie ze sobą rozwój techniczny i informatyczny czy narastające zagrożenie dla określonych dóbr (np. karnoprawna ochrona środowiska, bezpieczeństwo w ruchu drogowym, bezpieczeństwo danych informatycznych itd.). Znacznie częściej jednak nawoływanie do wprowadzania nowych zakazów karnych czy zaostrzenia ustawowego wymiaru kary to głos tzw. populistów penalnych, odwołujących się do, potęgowanych przez media, społecznych lęków i poczucia zagrożenia przestępczością, na co jedyną recep-

tą (niezależnie od wyników obserwacji czy badań specjalistów) ma być surowa represja karna⁴.

3. Cele i funkcje prawa karnego

1. **Cele prawa karnego** to określone zadania, jakie w zamyśle twórców przepisów prawnokarnych i osób stosujących te normy powinny one spełniać; mają one charakter subiektywny w tym znaczeniu, że są wyobrażonym rezultatem podejmowanych w tym zakresie działań.

Funkcje prawa karnego wskazują na rzeczywiście pełnioną przez przepisy tej gałęzi rolę; możemy je określić poprzez obserwację typowych i powtarzalnych skutków, jakie niesie ze sobą stanowienie i stosowanie prawa karnego.

**zadania i rola
prawa karnego**

Zazwyczaj określonemu celowi odpowiada podobna funkcja; jednakże występują sytuacje, w których bądź to zamiar przyświecający tworzeniu danych rozwiązań prawnych nie przekłada się na ich rzeczywiste oddziaływanie, bądź to działania organów stanowiących i stosujących prawo wywołują niezamierzone i zazwyczaj niepożądane rezultaty⁵.

Prawo karne procesowe wywiera niekiedy wpływ na kształt norm karnomaterialnych, a zawsze warunkuje realność ich stosowania; z kolei służebna względem uregulowań materialno-prawnych rola przepisów procesowych przekłada się na zakres ich normowania, charakter oraz zadania. Tak zatem pomiędzy

⁴ Odnośnie do populizmu penalnego zob. w szczególności T. Kaczmarek, *Racjonalny ustawodawca wobec opinii społecznej a populizm penalny* [w:] *Populizm penalny i jego przejawy w Polsce. Materiały z Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Prawa Karnego, Szklarska Poręba, 24–27 września 2008 r.*, red. Z. Sienkiewicz, R. Kokot, Wrocław 2009, s. 34 i n. W teście publikacji zob. także referaty W. Zalewskiego, *Populizm penalny – próba zdefiniowania zjawiska*, oraz M. Filara, *Rola mediów w kreowaniu zagrożeń i sprzyjaniu populizmowi*.

⁵ J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2007, s. 62.

celami i funkcjami prawa karnego materialnego i procesowego występują wzajemne oddziaływania. W dużym uproszczeniu można stwierdzić, iż normy prawa karnego materialnego dają odpowiedź na pytanie, „co należy czynić”, zaś normy prawa procesowego – „jak należy czynić”, aby poprzez zastosowanie norm tej gałęzi prawa osiągnąć zamierzone cele.

**funkcje prawa
karnego
materialnego**

2. Spośród funkcji prawa karnego materialnego należy wyróżnić funkcje:

- a) ochronną, wyrażającą się w ochronie pewnych uznanych społecznie wartości i interesów (dóbr prawnych) przed bezprawnymi zamachami; rolę tę prawo karne może pełnić w wymiarze statycznym, poprzez ustanawianie zakazów naruszania lub narażania na niebezpieczeństwo określonych dóbr pod groźbą zastosowania sankcji kar-noprawnych, oraz w wymiarze dynamicznym, poprzez określenie i wykonanie określonej sankcji karnej wobec sprawcy czynu stanowiącego naruszenie zakazu;
- b) sprawiedliwościową, polegającą na zaspokojeniu społecznego poczucia sprawiedliwości w związku z zamachem na określone dobro prawne; negowanie tego zadania prawa karnego prowadzi do podważenia sensu funkcjonowania prawa karnego jako regulatora społecznych relacji oraz stawia pod znakiem zapytania możliwość realizacji przezeń innych zadań, jakie winno ono pełnić w wymiarze ogólnym;
- c) prewencyjną, polegającą na zapobieganiu przestępstwom, która to rola realizowana jest przez prawo karne w wymiarze ogólnym, poprzez zapobiegawcze oddziaływanie na całe społeczeństwo (prewencja generalna), i szczególnym, poprzez działanie nakierowane na sprawców czynów zabronionych celem zapobieżenia popełnianiu przez nich dalszych przestępstw (prewencja szczególna);
- d) resocjalizacyjną, sprzężoną zazwyczaj z prewencją szczególną, a wyrażającą się w tworzeniu systemu bodźców prowadzących do zmiany postaw sprawców przestępstw

- i przywrócenia im zdolności właściwego zachowania w relacjach społecznych;
- e) kompensacyjną, realizowaną przez te działania, które zmierzają do naprawienia przez sprawcę przestępstwa krzywd i szkód przezeń wywołanych, zazwyczaj poprzez restytucję albo pieniądze lub moralne zadośćuczynienie i odszkodowanie; może być ona realizowana w odniesieniu do konkretnego pokrzywdzonego (kompensacja indywidualna) albo w odniesieniu do ogółu społeczeństwa (kompensacja generalna, ogólna);
 - f) gwarancyjną, wyrażającą się w precyzyjnym określaniu tych zachowań, które prawo karne uważa za zabronione, oraz w dokładnym określaniu rodzaju i miary sankcji grożących za popełnienie poszczególnych przestępstw;
 - g) niekiedy wymienia się także takie funkcje prawa karnego, jak: afirmująca, polegająca na kształtowaniu świadomości aksjologicznej i prawnej społeczeństwa, czy ekspiacyjna, wyrażająca się w tworzeniu ram umożliwiających sprawcy odkupienie krzywd, jakie uczynił, i uwolnienie się od brzemienia wyrzutów sumienia.

3. Prawu karnemu procesowemu przypisuje się funkcje: **instrumentalną, porządkującą, gwarancyjną, prewencyjną, wychowawczo-profilaktyczną oraz sygnalizacyjną**, które zostaną omówione w dalszej części niniejszej pracy.

funkcje prawa karnego procesowego

4. Nauka polskiego prawa karnego

1. Pojęcie „nauka” może być rozumiane dwojako; z jednej strony jako proces poznawania rzeczywistości, z drugiej jako rezultat takiego procesu w formie wiedzy o jakimś określonym przedmiocie, mającej zazwyczaj kształt względnie zupełnego zbioru instytucji, zasad czy twierdzeń. Celem nauki prawa karnego jest wyjaśnienie wszystkiego, co łączy się z przedmiotem tej nauki. Jej zadaniem jest przede wszystkim wyjaśnienie i wykładnia treści przepisów tej gałęzi prawa, badanie pojęć, instytucji i zasad

pojęcie nauki prawa karnego

dogmatyka tego prawa w kontekście całego systemu prawnego, określenie społecznych funkcji, jakie winny one pełnić, oraz dostarczenie praktyce sprawnych instrumentów pomocnych do jego stosowania, zaś ustawodawcy wskazówek i pomocy w jego doskonaleniu. Te zadania realizowane są przez tzw. **dogmatykę prawa karnego**, dyscyplinę posługującą się wytworzonymi na przestrzeni wieków metodami badawczymi mającymi związek także z innymi, często nieprawniczymi gałęziami wiedzy (np. nauką o języku, logiką). Dodajmy, że specjaliści parający się dogmatyką prawa wykształcili szczególny język drugiego stopnia, którego znajomość zapewnia wzajemne porozumiewanie się badaczy w sposób redukujący możliwość nieporozumień i umożliwia przedstawianie wyników badań we względnie syntetycznej formie. To właśnie szczególny język i metoda uzasadniają, niekiedy kontestowaną, tezę o „naukowości” prawoznawstwa.

**metoda
prawno-
porównawcza** Prawo karne może być przedmiotem badań na innych płaszczyznach, np. historycznej (gdy analizujemy jego formy i przemiany w ujęciu czasowym) czy prawnoporównawczej (gdy porównujemy np. współczesne prawo karne obowiązujące w różnych państwach).

2. Na styku prawa karnego oraz innych nauk powstały pewne dyscypliny wiedzy, które, choć mają inny niż prawo karne przedmiot i metody badań, to przecież zostały wyodrębnione tylko z tego powodu, że służą pomocą w procesie stanowienia oraz stosowania prawa karnego lub są wykorzystywane do wyjaśnienia pewnych zjawisk istotnych z punktu widzenia prawa karnego. Tak zatem mówimy o medycynie czy psychiatrii sądowej, psychologii i seksuologii kryminalistycznej czy socjologii kryminalnej.

**dyscypliny
pokrewne** Z czasem także wytworzyły się samodzielne nauki, posługujące się swoistymi metodami badawczymi, takie jak:

- kryminologia, nauka o źródłach, formach i dynamice przestępczości oraz metodach profilaktyki w zakresie patologii społecznych. Wyspecjalizowanym działem krymi-

nologii jest polityka kryminalna, której przedmiotem są badania nad regułami i instrumentami mającymi służyć państwu i społeczeństwu w ich działaniach w zakresie zwalczania i zapobiegania przestępczości⁶;

- wiktymologia, nazywana nauką o pokrzywdzonym i koncentrująca na nim swe zainteresowanie dla wyjaśnienia w szczególności roli ofiary na gruncie przestępstwa, sposobów uchronienia się przed niebezpieczeństwem, jakie niesie ze sobą przestępczość, oraz określenia roli pokrzywdzonego w procesie karnym⁷;
- penologia, nauka o sankcjach, ich celach, funkcjach, historycznych uwarunkowaniach, skuteczności w zakresie oddziaływania na skazanego;
- kryminalistyka, będąca nie tyle odrębną nauką, ile raczej zbiorem technik przydatnych w procesie wykrywania przestępstw i ich sprawców oraz utrwalania zabezpieczonych śladów na potrzeby procesu karnego, a także pewnych prawideł, których zastosowanie sprzyja optymalizacji metodyki prowadzenia czynności śledczych.

⁶ A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2007, s. 36; J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 1997, s. 18 i n.

⁷ Zob. L. Falandysz, *Wiktymologia*, Warszawa 1979; E. Bieńkowska, *Wiktymologia. Koncepcje, wyniki badań, perspektywy*, Wrocław 1992; B. Hołyst, *Wiktymologia*, Warszawa 2006; *Z problematyki wiktymologii. Księga dedykowana Profesor Ewie Bieńkowskiej*, red. L. Mazowiecka, W. Klaus, A. Tarwacka, Warszawa 2017.

Rozdział drugi

ŹRÓDŁA PRAWA KARNEGO ORAZ STOSOWANIE JEGO PRZEPISÓW

1. Źródła prawa karnego

1. W teorii prawa wyróżnia się **„źródła prawa w znaczeniu normatywnym”**, przez które to pojęcie rozumie się akty prawne będące wynikiem działalności prawodawczej kompetentnego organu, oraz **„źródła prawa w znaczeniu funkcjonalnym”**, przez co rozumie się wszystkie te czynniki, które wpływają na określenie rzeczywistej treści norm obowiązujących w danym czasie; to drugie pojęcie obejmuje szeroki wachlarz zjawisk oddziałujących na proces powstawania norm prawnych oraz na poczynania zmierzające do ustalenia ich znaczenia. Niekiedy mówi się o „źródłach prawa w znaczeniu walidacyjnym”, mając na myśli podstawy obowiązywania określonej normy prawnej, czy o „źródłach prawa w ujęciu informującym”, przez co rozumie się zazwyczaj formy informowania przez organ stanowiący prawo organów stosujących prawo oraz adresatów norm o treści tychże przepisów (inaczej – źródła poznania prawa karnego)¹.

wieloznaczność
pojęcia „źródła
prawa”

¹ J. Wróblewski [w:] W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria...*, s. 390–392; S. Wronkowska [w:] A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1993, s. 179 i n.; zob. też L. Morawski,

**katalog źródeł
prawa**

2. W art. 87 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.) przedstawiony został zamknięty katalog źródeł prawa powszechnie obowiązującego (w ujęciu normatywnym): **Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia**. Nadto ustawa zasadnicza (art. 93) przewiduje możliwość wydawania aktów prawa wewnętrznego (uchwał Rady Ministrów oraz zarządzeń Prezesa Rady Ministrów i poszczególnych ministrów) oraz aktów prawa miejscowego, wydawanych przez organy samorządu terytorialnego oraz terenowe organy administracji rządowej, a obowiązujące na obszarze działania tych organów (art. 94 Konstytucji RP).

**ustawowy
charakter
prawa karnego**

Zwykło się mówić, iż **prawo karne to dziedzina wyłączności ustawowej**, przez co rozumie się regułę, zgodnie z którą przepisy normujące zasady odpowiedzialności karnej, typy czynów zabronionych oraz rodzaje i ustawowy wymiar sankcji winny być zawarte w aktach prawnych o randze ustawy. I tak jest w istocie, co nie może prowadzić do wniosku, że na określenie zakresu i form odpowiedzialności karnej nie wpływają inne akty prawne wymienione w przedstawionym powyżej katalogu źródeł prawa. Mianowicie w zasadzie wydaje się możliwe bezpośrednie zastosowanie w procesie stosowania prawa karnego przepisów Konstytucji RP, a to na podstawie art. 8 ust. 2 tego aktu, z tym że takie bezpośrednie stosowanie możliwe jest w odniesieniu do tzw. samowykonalnych norm ustawy zasadniczej, tj. takich, które umożliwiają bezpośrednie wywiedzenie z ich treści określonego uprawnienia albo obowiązku. Przewiduje się też możliwość **bezpośredniego stosowania przepisów Konstytucji** w tych wypadkach, w których dana materia nie jest normowana przez ustawy. Poważne wątpliwości budzić może natomiast pogląd o możliwości zastosowania przez sąd przepisów Konstytucji RP w tych sytuacjach, w których dostrzeże on sprzeczność pomiędzy jej treścią a regulacjami ustawowymi. Nie umniejszając wagi zarysowanego powyżej problemu, należy podkreślić, iż dotyczyć

**Konstytucja
jako źródło
prawa karnego**

on może bardzo niewielkiego wycinka zagadnień. W tej bowiem części, w której przepisy Konstytucji RP bezpośrednio dotyczą zagadnień prawa karnego materialnego (jak np. wyrażona w art. 42 zasada *nullum crimen, nulla poena sine lege poenali anteriori*; art. 43, statuujący regułę nieprzedawnienia zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, lub art. 44, dotyczący zawieszenia biegu przedawnienia karalności przestępstw popełnionych przez funkcjonariuszy, a nieściganych z powodów politycznych) czy prawa karnego procesowego (art. 42 ust. 2, przewidujący prawo do obrony formalnej i materialnej; art. 42 ust. 3, statuujący zasadę domniemania niewinności; art. 45, przewidujący prawo do rozpoznania sprawy przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd oraz jawność rozprawy, lub art. 50, ograniczający możliwość przeszukania), nie pozostają one w sprzeczności z przepisami zawartymi w ustawach, które są postanowieniami konstytucyjnymi powtórzeniem lub rozwinięciem.

W nauce prawa karnego kwestią sporną było, czy postanowienia zawarte w umowach międzynarodowych, których stroną jest Rzeczpospolita Polska, a które zostały ratyfikowane i ogłoszone w Dzienniku Ustaw, mogą stanowić źródło prawa karnego bezpośrednio, bez konieczności wyrażenia ich treści w normach prawa wewnętrznego. Po uchwaleniu Konstytucji z 1997 r. wątpliwości w tej materii i ewentualne problemy kolizyjne zostały usunięte, bowiem zgodnie z treścią art. 91 Konstytucji RP: „1. Ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy. 2. Umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową. 3. Jeżeli wynika to z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy konstytuującej organizację międzynarodową, prawo przez nią stanowione jest stosowane bezpośrednio, mając pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami”. Należy podnieść, iż źródłem prawa karnego będą te przepisy, które, podobnie jak to ma miejsce w wypadku

**umowy
między-
narodowe**

norm konstytucyjnych, są samowykonalne (określają uprawnienia i obowiązki oraz charakteryzują się na tyle znacznym stopniem szczegółowości, aby mogły być podstawą orzeczenia). **Spośród umów międzynarodowych, których stroną jest Rzeczpospolita Polska, szczególne znaczenie w sferze prawa karnego mają: Protokół fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (Dz.U. z 1994 r. Nr 23, poz. 80) oraz europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.), bowiem umowy te określają prawa człowieka, co wpływa na treść przepisów karnych państw, które są ich stronami.**

Źródłem polskiego prawa karnego, na podstawie art. 91 ust. 3 Konstytucji RP, mogą być także akty prawne stanowione przez organizację międzynarodową, jeżeli umowa o przystąpieniu do takiej organizacji została ratyfikowana. W praktyce może tu chodzić o prawo Unii Europejskiej. Nie sposób jest nie wspomnieć w tym kontekście o tzw. europejskim prawie karnym, tj. regionalnym systemie prawa karnego, na który składają się rozproszone akty prawne wyznaczające standardy materialne, procesowe i penitencjarne wspólne dla wszystkich państw Unii.

znaczenie
aktów
wykonawczych

Akty wykonawcze (rozporządzenia i zarządzenia) stanowią część systemu źródeł prawa karnego, przy czym normy w nich zawarte mogą być wykorzystywane w dwojaki sposób. Przede wszystkim przepisy te mogą precyzować niektóre znamiona zawarte w zakazach karnych w sytuacjach, w których w tym zakresie mają one charakter odsyłający właśnie do szczególnych unormowań, których zamieszczenie w ustawie powodowałoby jej nadmierne rozbudowanie i konieczność częstych zmian. **Rozporządzenia i zarządzenia mogą być także źródłem prawa w kierunku na korzyść oskarżonego w tych wypadkach, w których określają one albo doprecyzowują szczególne sytuacje umożliwiające uchylenie odpowiedzialności karnej, np. w związku z wykonywaniem określonych uprawnień i obowiązków.**

Także zwyczaj może być źródłem prawa w kierunku na korzyść oskarżonego, co przejawia się np. w możliwości wyłączenia bezprawności czynu na skutek przyjęcia, że dane zachowanie mieści się w granicach tzw. kontratypu zwyczajowego (np. wyłączenie bezprawności naruszenia nietykalności cielesnej w sytuacji, w której nastąpiło ono w drugi dzień świąt Wielkiejnocy i miało postać symbolicznego polania wodą, czy tzw. zwyczajowe wyrazy wdzięczności, jak np. drobne upominki wręczane niekiedy lekarzom czy nauczycielom w podziękowaniu za ich trud w leczeniu chorego albo edukacji).

zwyczaj jako
źródło prawa
karnego

Źródłem prawa karnego mogą być także akty prawa miejscowego, w sytuacji gdy nakładają one określone obowiązki natury porządkowej, których zaniedbanie może zostać np. potraktowane jako wykroczenie.

3. Orzecznictwo sądów nie stanowi rzecz jasna źródła prawa w znaczeniu normatywnym, niemniej można uznać je za źródło prawa w znaczeniu funkcjonalnym, a to z dwóch powodów. Po pierwsze, nietrudno dostrzec, jak wielką rolę odgrywa orzecznictwo Sądu Najwyższego i odpowiednio sądów apelacyjnych w praktyce sądowej, do czego w znacznym stopniu przyczynia się tradycyjna metoda przygotowywania do wykonywania zawodów prawniczych, której podstawę stanowi w szczególności studiowanie judykatów i komentarzy. Ten wpływ Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych jest wyrazem autorytetów najwyższych instancji sądowych i niewątpliwie przyczynia się do prawidłowego stosowania prawa i ujednolicenia praktyki orzeczniczej. Po drugie, są sytuacje, w których konkretne orzeczenie rzutuje na rozstrzygnięcie w danej sprawie, a to:

judykatura
i doktryna:
źródła prawa
w znaczeniu
funkcjonalnym

- a) z art. 88 § 2 lub 3 ustawy z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2024 r. poz. 622) można wywieść związanie wszystkich składów tego Sądu uchwałami SN mającymi moc tzw. zasad prawnych do czasu odstąpienia przez pełny skład danej izby Sądu Najwyższego od teje zasady;
- b) niektóre orzeczenia sądów wyżej instancji wiążą sądy niższej instancji, co wynika z przepisów postępowania

karnego – tzw. zasadnicza wykładnia ustawy, dokonana przez Sąd Najwyższy w ramach rozstrzygnięcia zagadnienia prawnego, wiąże wszystkie sądy w danej sprawie (art. 441 § 3 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2025 r. poz. 46 ze zm.), zaś zapatrywania prawne sądu odwoławczego w konkretnej sprawie są wiążące dla sądu, któremu przekazano sprawę do ponownego rozpoznania (art. 442 § 3 k.p.k.).

Warto podnieść i to, że wzrost znaczenia orzecznictwa jest także wynikiem wpływu, jaki niewątpliwie na praktykę stosowania prawa w Polsce ma orzecznictwo trybunałów europejskich oraz pewne tendencje unifikacyjne zachodzące pomiędzy systemami prawa kontynentalnego a anglosaskim *common law*, bo wszak na gruncie tego ostatniego orzecznictwo pełni rolę źródła prawnego w znaczeniu ścisłym². Można też odnotować pewną zmianę w publikowanym orzecznictwie Sądu Najwyższego oraz sądów apelacyjnych, jaka dokonała się na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat, którą jest przeniesienie zainteresowania sądów z zagadnień karnomaterialnych na procesowe.

Poglądy doktryny także nie są źródłem prawa w znaczeniu normatywnym, choć należy je uznać za źródło prawa w znaczeniu funkcjonalnym. Podobnie jak orzeczenia Sądu Najwyższego mają one niekiedy rzeczywisty wpływ na przyjmowaną w procesie stosowania prawa interpretację przepisów prawnych, tak jak judykatura oddziałując na zasadzie autorytetu.

2. Model stosowania przepisów karnych

pojęcie
stosowania
prawa

1. „Stosowanie prawa” to termin wieloznaczny, któremu nadaje się różny sens, w zależności od tego, jakiego rodzaju organ

² Zob. S. Wronkowska [w:] A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii państwa...*, s. 172; A. Tokarczyk, *Komparatystyka prawnicza*, Kraków–Lublin 1997, s. 143.

tą działalnością się zajmuje, jaki jest rezultat tej aktywności, w jakiej relacji pozostają organ podejmujący decyzję i adresaci tego rozstrzygnięcia oraz w jakim trybie rozstrzygnięcie się kształtuje. Jeżeli chodzi o prawo karne, mamy do czynienia z odmianą sądowego typu stosowania prawa, którą charakteryzują następujące właściwości: podmiot stosujący prawo nie jest zainteresowany osobiście kształtem swej decyzji oraz brak służbowej lub organizacyjnej relacji pomiędzy nim a adresatem rozstrzygnięcia; kompetencje i sposób procedowania podmiotu stosującego prawo określone są przez prawne normy postępowania; stosowanie przeważnie wyraża się w ustaleniu konsekwencji prawnych, jakie wynikają ze stwierdzonego stanu faktycznego na podstawie obowiązujących norm prawnych; rozstrzygnięcie następuje w wyniku oceny rezultatów sporu, jaki wiodą przed podmiotem stosującym prawo dwie równoprawne strony o przeciwnych interesach; decyzja o stosowaniu prawa przybiera postać normy jednostkowej i konkretnej; w aspekcie funkcjonalnym decyzja prowadzi do stwierdzenia zgodności określonych faktów z regułami będącymi podstawą decyzji oraz ustalenia konsekwencji wynikających ze stwierdzenia takowej zgodności.

2. Właściwe spojrzenie na funkcjonalny wynik sądowego typu stosowania prawa umożliwia zarysowanie modelu stosowania prawa karnego, który należy do grupy tzw. modeli decyzyjnych stosowania prawa. Model ten ma postać sylogizmu kategorycznego, gdzie:

- a) przesłanką większą jest ustalona w znaczeniu dostatecznie określonym na potrzeby rozstrzygnięcia obowiązująca norma prawna,
- b) przesłanką mniejszą jest ustalony na podstawie dostępnych materiałów i zgodnie z regułami dowodowymi stan faktyczny,
- c) wnioskiem zaś, poprzedzone porównaniem obu uzyskanych powyżej przesłanek, wiążące ustalenie konkretnych

model stosowania prawa karnego

konsekwencji prawno-karnych wyznaczonych przez reguły prawa³.

Należy dodać, że etap ujęty w lit. c powyżej mieści w sobie dwa powiązane elementy: tzw. kwalifikację prawną, tj. stwierdzenie zgodności danego stanu faktycznego ze wskazanym w przepisach prawa jego abstrakcyjnym obrazem, oraz decyzję o stosowaniu konkretnej miary określonych sankcji.

wykładnia prawa

3. Jak zaznaczono powyżej, treść obu przesłanek wymienionych w przedstawionym schemacie wniosku jest ustalana. Procesy prowadzące do owego ustalenia są jednak różne. Treść i zakres przesłanki większej (normy prawnej) ustalana jest w drodze interpretacji (wykładni) przepisów prawno-karnych oraz ich poszczególnych elementów składowych. W prawie karnym występują takie same rodzaje wykładni jak na gruncie innych gałęzi prawa. Tak zatem ze względu na moc wiążącą wyróżniamy interpretację powszechnie wiążącą, z ograniczoną mocą wiążącą oraz niewiążącą. Ze względu na podmiot dokonujący wykładni wskażemy na wykładnię organów prawotwórczych (w tym autentyczną – dokonywaną przez parlament – oraz wykładnię Trybunału Konstytucyjnego), wykładnię sądową oraz wykładnię prywatną (dokonywaną przez inne podmioty niż wskazane powyżej). Biorąc pod uwagę metodę wykładni, wyróżniamy wykładnię językową (wyjściową dla ustalenia sensu przepisu), a dalej systemową (uwzględniającą wskazania zasad danej gałęzi i całego systemu prawa oraz umiejscowienie danego przepisu w systemie prawa), historyczną (gdy zwracamy uwagę na ewolucję danego przepisu) oraz celowościową (z którą mamy do czynienia w sytuacjach, gdy treść normy próbujemy ustalić przez przyzmat celów społecznych, jakie winna ona osiągać). W wypadku zastosowania wielości wskazanych powyżej metod interpretacyjnych rezultat ostateczny może być taki sam jak ten, który osiągnęliśmy przy zastosowaniu jedynie wykładni

³ Zob. K. Opalek, J. Wróblewski, *Zagadnienia teorii prawa*, Warszawa 1969, s. 289–290.

językowej, albo zakreślać szerszy lub węższy od wyjściowego zakres. W związku z tym mówimy o różnych rodzajach wykładni ze względu na jej wynik, wyróżniając wykładnię potwierdzającą, rozszerzającą lub zawężającą⁴.

Jedyną szczególną dla wykładni przepisów karnych właściwością jest ograniczenie stosowania analogii. Analogia to, najogólniej rzecz ujmując, metoda wnioskowania oparta na podobieństwie. Podobieństwo to albo może dotyczyć pewnej sytuacji, która choć nie odpowiada swymi cechami wzorcowi zawartemu w przepisie, to jednak jest istotnie podobna do sytuacji, która pod ten przepis podpada (*analogia legis*), albo może być wyprowadzone z pewnej zbieżności pomiędzy kierunkami regulacji wynikającymi z zasad systemu prawnego a proponowanym sposobem rozstrzygnięcia określonego wypadku w obszarze nieunormowanym (*analogia iuris*). Co do zasady **stosowanie analogii w polskim prawie karnym jest dopuszczalne**, z dwoma wyjątkami:

- a) niedopuszczalne jest stosowanie analogii na niekorzyść sprawcy oraz
- b) niedopuszczalne jest rozciąganie w drodze analogii zakresu przepisów szczególnych na sytuacje, które nie są w nich przewidziane.

Ustalenie przesłanki mniejszej, tj. stanu faktycznego, jest zadaniem organów postępowania karnego na wszystkich etapach postępowania: w postępowaniu przygotowawczym – prokuratora i organów ścigania, w postępowaniu jurysdykcyjnym – sądu. W swej pracy organy te posługują się właściwymi sobie taktykami i technikami wykrywczymi, które muszą być zgodne z zasadami postępowania dowodowego, oceniają wyniki swych działań zgodnie z przepisami, wskazaniami wiedzy i doświadczenia życiowego, dążąc do ustalenia prawdy materialnej.

**dopuszczalność
analogii
w prawie
karnym**

**ustalenia
faktyczne**

⁴ Szczegółowo na temat wykładni zob. M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*, Warszawa 2002.

Z koniunkcji obu wskazanych tu przesłanek wynika określony wniosek, opisany w pkt c przedstawionego powyżej modelu stosowania prawa.

3. Naczelne zasady prawa karnego

pojęcie zasad
prawa

1. Zasady prawa to pewne dyrektywy, tzn. wypowiedzi normatywne o charakterze ogólnym, istotniejsze od pozostałych norm i stanowiące ważką wskazówkę w procesie tworzenia oraz stosowania prawa. Podstawą uznania obowiązującego danej zasady na gruncie obowiązującego systemu prawa są:

- a) akceptowane przez judykaturę, orzecznictwo i ogół adresatów wartości tego systemu, wytyczające kierunki jego rozwoju i funkcjonowania,
- b) przepis lub przepisy tego systemu prawa (w odniesieniu do takich dyrektyw używa się niekiedy w nauce określenia „reguła”, co ma odróżniać je od zasad w ścisłym znaczeniu tego słowa).

Zasady naczelne zaś to takie, które mają znaczenie dla całej określonej gałęzi prawa albo nawet całego systemu prawa.

Znaczenie zasad wyraża się w trzech płaszczyznach. Po pierwsze, pełnią one rolę pewnych założeń ramowych w procesie tworzenia prawa i mają znaczenie porządkujące dla pozostałych przepisów. Po drugie, stanowią cenną wskazówkę interpretacyjną w procesie stosowania prawa, przyczyniając się do lepszego zrozumienia treści i precyzowania zakresu pojęć. Po trzecie, stanowią ważną dyrektywę kolizyjną, pozwalając rozstrzygnąć ewentualną konkurencję norm.

naczelne zasady
prawa karnego

2. Spośród wielu dyrektyw, które występują w systemie prawa, szczególne znaczenie, w tym dla prawa karnego (zarówno materialnego, jak i procesowego), mają cztery zasady:

- a) praworządności,
- b) sprawiedliwości,

- c) humanizmu/humanitaryzmu,
- d) subsydiarności.

3. Zasada praworządności to dyrektywa wymagająca od wszystkich adresatów (tj. organów państwa i obywateli) ścisłego przestrzegania nakazów prawa, a nadto (w odniesieniu do organów państwa) także działania na podstawie i w granicach przez prawo wyznaczonych.

Z zasady praworządności wyprowadza się dalsze reguły, a zwłaszcza:

- a) *nullum delictum, nullo sanctio sine lege* – nie ma czynu karalnego ani sankcji bez ustawy (współczesna wersja tradycyjnej i wielokrotnie tu wymienianej reguły *nullum crimen, nulla poena sine lege*) – na podstawie której wyznaczamy dalsze reguły trzeciego rzędu, tj. dyrektywę, zgodnie z którą prawo karne to sfera wyłączności ustawowej, reguły ścisłego określenia przesłanek odpowiedzialności karnej, typów czynów zabronionych, sankcji (w tym ilościowych granic sankcji oraz wskazań dotyczących ich wymiaru);
- b) ważne wskazania procesowe, w tym:
 - zakaz reakcji karnej poza granicami przewidzianymi w ustawie,
 - dyrektywę, zgodnie z którą wyrok winien ściśle określać treść, zakres i podstawę odpowiedzialności karnej,
 - zakaz analogii na niekorzyść oskarżonego.

zasada praworządności i reguły szczegółowe

Warto też wskazać na dwa aspekty pojęcia „praworządność”. Pierwszy, formalny, będzie nawiązywał do stanowienia i stosowania prawa zgodnie z przyjętymi w danym państwie standardami. Drugi odnosić się będzie do treści prawa stanowionego oraz treści decyzji procesowych. W aspekcie materialnym „praworządne” będzie zatem to państwo, które nie tylko stanowi i egzekwuje prawo zgodnie z formalnymi kryteriami, ale także stanowi i stosuje „dobre prawo”, tzn. prawo zawierające pożądane z punktu widzenia określonego systemu aksjologicznego treści.

formalne i materialne ujęcie praworządności

Różnice pomiędzy formalnym a materialnym ujęciem praworządności łatwo uchwycić, analizując systemy prawne państw totalitarnych, gdzie zazwyczaj proces stanowienia prawa spełnia wymogi formalne, organy państwa działają zgodnie z tym prawem i na jego podstawie, lecz treść prawa tak dalece odbiega od systemu wartości bliskiego uczciwemu i cywilizowanemu człowiekowi, że można mówić o tym, iż samo państwo funkcjonujące na podstawie takiego systemu prawnego jest zbrodniarzem, zaś obywatele, którzy dają posłuch takiemu prawu, stają się zbrodniarza pomocnikami.

**społeczne
poczucie spra-
wiedliwości**

4. Nakaz sprawiedliwego postępowania jest jednym z fundamentów każdego niemal systemu moralnego. Ponieważ trudno odnieść się do jednego z wielu kryteriów wartości, przenikanie tego wskazania do prawa, a przede wszystkim do prawa karnego, musi przybrać postać reguły postępowania zgodnej ze społecznym poczuciem sprawiedliwości, z tym, co większość, zazwyczaj zdecydowana większość, danego społeczeństwa uważa za sprawiedliwe. W nauce często kwestionuje się użyteczność pojęcia „społeczne poczucie sprawiedliwości”, podnosząc, iż jest ono trudne do zdefiniowania, zaś kryteria, na podstawie których należałoby określić taki punkt odniesienia, są często tak rozbieżne, że trudno nawet badać tego rodzaju zjawisko⁵. Tak, to niewątpliwie prawda, ale prawdą jest też, że być może łatwiej przysłoby zbudować pewien model negatywny, tj. określić, jakie działania w sferze stanowienia i stosowania prawa są odbierane w społeczeństwie jako niesprawiedliwe. A wyczulenie na tego rodzaju zachowania jest znaczne – jako ilustrację można wskazać to, co jest dostępne każdemu z nas – nasze wspomnienie. Sięgając pamięcią wstecz, nie potrafimy często wskazać sytuacji, w której zostaliśmy ocenieni sprawiedliwie. Bez trudu jednak

⁵ Niezależnie od trudności, jakie może napotykać badanie zjawiska, jakim jest społeczne poczucie sprawiedliwości, stanowiącego pewną zmienną w czasie wypadkową występujących w danym społeczeństwie ocen indywidualnych, trudno negować, że jest ono pewnym faktem, który może być doświadczalnie weryfikowany i mierzalny; zob. M. Cieślak, *O węzłowych pojęciach związanych z sensem kary*, „Nowe Prawo” 1969/2, s. 209 i n.

wskażemy takie zdarzenie, często drobne i niemające większego znaczenia, kiedy zostaliśmy potraktowani niesprawiedliwie, i to wspomnienie, przywołujące poczucie bezradności i upokorzenia, jest, pomimo upływu lat, ciągle żywe. Nie inaczej jest z pamięcią i świadomością całych społeczeństw. Zatem próba lekceważenia ludzkich odczuć, stanowienie prawa, które jest odbierane jako krzywdzące, lub stosowanie prawa w sposób, który jest społecznie oceniany jako niesprawiedliwy, nie służy społeczeństwu, państwu, prawu oraz tym, którzy je stanowią i stosują. Ustawy i wyroki sprzeczne ze społecznym poczuciem sprawiedliwości w najlepszym wypadku będą niezrozumiałe, a mogą się przyczynić do upadku prestiżu prawa i osłabienia autorytetu organów je stanowiących i stosujących. A takie prawo, choćby odpowiadało receptom najwybitniejszych prawników, nie może właściwie spełniać swych funkcji⁶.

Jeżeli zatem mówić o zasadzie sprawiedliwości w prawie karnym, to, moim zdaniem, przybiera ona postać dyrektywy, zgodnie z którą organy państwa stanowiące i stosujące instrumenty tej gałęzi prawa winny baczyć, by w toku podejmowanych przez nie działań nie doszło do naruszenia społecznego poczucia sprawiedliwości, tego, co większość z nas uważa za adekwatne dla zaspokojenia potrzeby potępienia zła, które niesie ze sobą czyn

**sens zasady
sprawiedliwości**

⁶ Słusznie twierdzi T. Kaczmarek, podnosząc, iż „(...) jeśli idea społecznego poczucia sprawiedliwości ma swe źródło w przeżyciach psychicznych jednostki czy grupy społecznej oraz jeśli polityka karania stanowi i nadal ma stanowić środek sprawiedliwości, to posługiwanie się represją w celach zapobiegania patologii społecznej, ale bez należytej dbałości o zadośćuczynienie społecznemu poczuciu sprawiedliwości, prowadzi do wypaczenia i osłabienia prewencyjnego i wychowawczego sensu karania” – zob. T. Kaczmarek, *Patologia społeczna a polityka kryminalna* [w:] T. Kaczmarek, *Rozważania o przestępstwie i karze. Wybór prac z okresu 40-lecia naukowej twórczości*, Warszawa 2006, s. 742; na trudności związane z trafnym określeniem wymiaru odpłaty stanowiącej adekwatną dolegliwość za zło, którego przyczynił sprawca przestępstwa, i zharmonizowania tego wymiaru ze stopniem zawinienia, społeczną szkodliwością oraz koniecznością uwzględnienia wymogów prewencyjnych, jak też potrzeb w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa zwraca uwagę Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2012, s. 30.

sprawcy, we właściwej proporcji do negatywnego ładunku tego czynu oraz dla wskazania sprawcy drogi do poprawy siebie samego i naprawienia krzywdy, jaką wyrządził. Warto jednak, jak sądzę, przy tym pamiętać o prostych wskazaniach wynikających z reguły procesowej zwanej zasadą trafnej represji, że zadania prawa karnego należy realizować w takiej oto kolejności: nikt niewinny nie może ponosić odpowiedzialności karnej, nikt winny nie powinien ująć odpowiedzialności karnej, nikt winny nie powinien być skazany na karę surowszą, niż na to zasługuje, nikt winny nie powinien być ukarany łagodniej, niż na to zasługuje.

przejawy zasady sprawiedliwości

Pole do zastosowania zasady sprawiedliwości będzie w szczególności w tych sytuacjach, w których przepisy pozostawiają decyzję uznaniu organu. Przejawami zasady sprawiedliwości w Kodeksie karnym będą przepisy podkreślające zależność zastosowania sankcji karnych od tego, czy sprawca mógł i powinien uniknąć popełnienia przestępstwa i jak dalece naganny był jego wybór: tzw. formy winy (art. 9 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 2025 r. poz. 383), wyłączenie odpowiedzialności ze względu na błąd (art. 28, 29, 30 k.k.), nieletniość (art. 10 k.k.), niepoczytalność (art. 31 k.k.) czy dyrektywa, w myśl której stopień winy wyznacza granicę dolegliwości kary.

pojęcie humanizmu

5. Współcześnie posługujemy się pojęciem „humanizm”, przydając mu częstokroć różnego sensu. Bywa ono używane na oznaczenie „prądu kulturalnego i umysłowego okresu Odrodzenia, przeciwstawiającego kulturze średniowiecza zainteresowanie człowiekiem, akcentującego możliwości ludzkiego rozumu”⁷,

⁷ *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. I (A–K), Warszawa 1978, s. 758; *Słownik wyrazów obcych*, red. J. Tokarski, Warszawa 1980, s. 289; zob. także D. Tanalski, *Wolność człowieka*, Warszawa 1968, s. 17–18. I tu jednak trudno jest nie zauważyć pewnej pułapki czyhającej na tych wszystkich, którzy bezkrytycznie zamierzają realizować diagnozowane (trafnie czy fałszywie) społeczne poczucie zapotrzebowania na stosowanie określonej polityki kryminalnej – ześlizgnięcia się na grunt populizmu penalnego. Jako ilustracja niechaj posłuży cytowana przez K. Krajewskiego wypowiedź z 23.11.2000 r. ówczesnego ministra sprawiedliwości Lecha Kaczyńskiego, który miał stwierdzić, iż opowiadałby